

Néhány adat Erdő-Bényei Deák Jánosról

Ennek a kiváló puritánus férfiúnak életét Zoványi Jenő mére-
léggé tisztázta s ezért számomra nem marad más feladat, mint egy-
nehány kiegészítő adatot felsorolnom.

A Rákóczi-birtoktesthez tartozó¹⁾ Erdőbényén láthatta meg a
napvilágot, a leydai anyakönyv bejegyzéséből következtetve:²⁾ az
1609. esztendőben.

Sárospatakon járván kollégiumba, mint jótanuló, onnan hoza-
tott Erdélybe, mivel egészen bizonyosan azonos azzal az ifjuval,
akiről a kolozsvári sáfár 1632 január 12-én azt jegyezte fel, hogy
"Erkeszek Karoli Peter (Vrunk Asztalnakia) Pattakrol, Vrunk külte
volt Fogarasbol az Feiedelem Fiainak Pedagogust hozot negied ma-
gaul uolt."³⁾ Állításunk bizonyosságául szolgál, hogy Rákóczi György
és Zsigmond Erdő-Bényei János nevezetű tanítójukkal együtt 1634 má-
jus 3-án egy "Janva Lingvarvm bilingvis Latina Hungarica" című
szótárt szerkesztve, azt 1641-ben Lőcsén s Bártfán, valamint 1654-
ben Váradon nyomtatásban is kiadták.⁴⁾

Ezen kívül azt is tudjuk, hogy Rákóczi fejedelem alumnusakép-
pen Keserői Dajka Pállal, az imént elhunyt püspök fiával együtt
Gyulafehérvárról az 1634. esztendő május hónapjának legelején in-
dult külső országokbeli bujdosásra. Amiként máshol már említettem,
a kolozsvári sáfárpolgár számadáskönyve szerint: 1634 május 5-én
Fehérvárról "erkezenek Vrunk Alumnusy Stefanus(?) Benyey, az Ke-

1) Makkai László: Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai.
Bp, 1954, 206, 279.

2) Archiv N. F. XVI. 208.

3) Sáfár. 1632. 13, 15.

4) RMK. I. 899; II. 579; MKvSzle. 1929: 217. Koncz József: A m.-
vásárhelyi ev. ref. koll. története. M.-v. 1896. 568.

serűj Pap fia, Item Johannes Warady, uadnak No. 4. Nemet orsagban mennek tanulni Salus Con(ductusuk) Va(gyon)"⁵⁾Sőt az is ismeretes, hogy mindketten legelőbb 1634 augusztus 1-én (vagyis az itt-honi időszámítás szerint 11-én) a hollandiai Leyda egyetemének theológiai karára iratkoztak be. Bényei ekkor 25 esztendőes ifju volt. Innen azután az eddig elválhatatlan barátok 1635-ben Utrecht-be mentek át, ahol egyikük Johannes Deak Bényei Ungarus" néven Voetius professzor elnöklése alatt "Praescriptiones Et Antidota Generalia pro Christianismo adversus Socinianos" tárgy köréből 1635 február 14-én vitatkozást tartott. Disputációját Rákóczi fejedelemnek ajánlotta. Az üdvözlőverset Keserűi D. Pál szerezte.⁶⁾ Erről az egyetemről Keserűi Pál most már megint csak Leydába tért vissza, azután 1638-ban Angliába, innen pedig visszajöve, 1639 július 8-án Franekerába vándorolt.⁷⁾ Bényei Deák Jánost azonban többé már nem látjuk vele. Bár sem Szilágyi Benjámín István, sem újabban Trócsányi Berta nem említi az Angliát megjárta diákok között, Szombathi azonban állítja, hogy ott is járt egyetemre.⁸⁾ Állítása nagyon is hihető, hiszen Tolnai Dali Jánosnak követői közé tartozott, bárha a "Kegeység formulájá"-nak aláírói között nem találjuk, minthogy annak megalkotása előtt egy esztendővel: 1637-ben már haza is tért.

Bisterfeld professzorral összefüggésben találtam egy valóban nem érdektelen adatot, amely szerint a kolozsvári sáfár 1637 augusztus 9-én "híres tudós emberek"-nek Várad felőlről Kolozsvárra történt érkezéséről számol be. Közöttük van a politikai küldetésekben álnéven utazó Bisterfeld professzor maga, valamint egy "Joannes Bényei" nevezetű férfit is: "Erkezek Henric[us] Merboltj, Joannes Lizelius, Joannes Benyej, híres tudós emberek, Vrunck hozattia őket Nemet Orszagból nagy hirre, deakokkal, es keörniüllek leveökkel eggiwt 11 magokkal, B.V. paranczolta, hogy Vrunck tekintetiert beösegesen gazdalkodgiam nekik."⁹⁾

5) Lásd Keserűi Dajka Pál c. cikkemet!

6) RMK. II. 1508.

7) Lásd Keserűi D. Pál c. cikkemet! - Zoványi Jenő : Puritánus mozgalmak. Bp, 1911. 26.

8) SpFuz. 1865: 352.

9) Sáfár. 1637. 139, 179.

Nagyon hihető, hogy miután Bényei együtt érkezett a fehérvári professzorral, netalán onnan indult hazafelé, ahol Bisterfeld éppen politikai küldetésben járt. Ez az ország pedig hihetőleg maga Anglia lehetett. Innen azután magához szólítván a jeles képzettségű ifjút s netalán éppen a fejedelem parancsára úgy hozta haza itthoni alkalmaztatásra.

Hazaérkezve, valóban a sárospataki kollégiumhoz rendelték Valerius Dávid professzor, Fövényesi István rektor és Verécsi Ferenc mester kollégájául.¹⁰⁾ Itt azután az episcopális felfogás hívei között egyesgyedül képviselte az Angliából magával hozott presbiteriánus elveket, jó másfél esztendővel megelőzve az erős akaratu Tolnai Dali Jánost.

Patakon reája a nemes ifjak tanítása bizatott, ő azonban rövidesen azzal az előterjesztéssel állott elő, hogy ezeket az ifjakat ne válasszák el a nemnemes diákoktól. Ezen kívül erős bírálat tárgyává tette az akkori tanrendszert, különösen kifogásolva a Keckermann-féle tankönyvek scholasticus szörszálhasogatását.¹¹⁾

Tolnai a pataki kollégiumhoz történt kirendelésekör szilárd támaszpontot kapott Erdőbényei megingathatatlan meggyőződésében. Zoványi nagyon helyesen tulajdonítja az utóbbi hatásának, hogy Tolnai még meg sem kezdhetette pataki működését, a diákságnak máris tekintélyes tábora sorakozott mögéje,¹²⁾ abban azonban mégis csak tévedhet, hogy Fövényesi azért haragudott volna Tolnaira, mivel tanári székét a fejedelem akaratából át kellett bocsátania az ő számára.¹³⁾ Hiszen tudjuk, hogy az iskolai igazgatás csak átmeneti állomás volt a jobb jövedelmű papságra s ha előrehaladásában az öregbik Rákóczi akaratára elősegítette, ezért legfennebb még csak hálás lehetett volna.

Fövényesi eltávozása s Valerius elhunytá után Tolnai és Bényei mellé - bizonyosan Tolnai P. István elsőpap ellenzése ellenére is - most már harmadik puritánus szellemű tanáru Kolosi P. Dánielt rendelte a fejedelem.¹⁴⁾ Igy most már egyesült elhatározás-

10) Thury E. I., 25., 26.

11) Zoványi i. m. 65.

12) I. h. 48.

13) I. h.

14) I. h. 65.

sal több ujitást vezettek be a tanítás menetébe. Keckermann agyoncsévelt könyvei helyett ekkor vették használatba Amesius Medulláját, valamint Ramus Logicáját is. ¹⁵⁾

Erdőbényei Deák János 1641 második felében a hegyaljai Mádra vitetett papnak, utóda az iskolában az episcopális nézetű Szentpéteri Mihály lett.

E kiváló lelkipásztor nem sokáig teljesítette pályájának nagyra hivatott teendőit, minthogy 1645-ben ragályos betegségben, bizonyosan az éppen ekkor pusztított döghalálban hunyt el.

Ő is egyike volt a legderékabb puritánus felfogású egyházi férfiaknak. Vele kapcsolatosan megkockáztathatjuk annak a képnek a bemutatását, hogy a Rákóczi-birtokok adták a legtöbb haladó nézetű prédikátort és iskolamestert; ennek pedig az a magyarázata, hogy Sárospatak urai nagy vagyon tulajdonában megtehették, hogy minél számosabb ifjat taníttathassanak a maguk költségén s emellett a kollégiumban minél képzettebb akadémikus mestereknek adjanak helyet. Ezért az ő kezük alól kikerültek közül azok is, akik csak hazai iskolákat végeztek, különösen az ifjabb nemzedék nagy része - ellentétben a megcsontosodott felfogású öregekkel - felvilágosultabb s ezért haladóbb volt az orthodox szellemtől korlátozott scholák diákjainál.

Ezen kívül még arra a körülményre is fel kell figyelnünk, hogy különösen az ifjabb nemzedék között mennyire széles körben el vala terjedve a puritánus szellem, amely talán már a hazai iskolákban is talajt talált.

Láttuk, hogy az együtt utbaindult tanulótársak közül Erdőbényei Deák János, a puritánus Tolnai Dali János előfutára, Keserői Dajka Pál, Tolnai tizeinek egyike, Tolnai elvbarátai közül a tiszáninneniek között pedig 1646-ban már ott találjuk a külső országokban a szemünk előtt egyszerre eltűnt Váradi Jánost, ¹⁶⁾ mint puritánus nézetet valló egyházi férfit is.

15) I.h. 66.

16) I.h. 143.